

BUZETSKI SILVAN — NOVI NALAZ IZ SJEVERNE ISTRE

ROBERT MATIJAŠIĆ

Arheološki muzej Istre, Mate Balote 3, YU-52000 Pula

Ljeti 1981. godine je na Starom Gradu u Buzetu pronađen antički kameni spomenik koji obradom i motivikom iskače izvan poznatih okvira lokalne kamene plastike rimskog doba. U Buzetskom zborniku¹ je objavljen prikaz tog spomenika u kontekstu čitave grupe spomenika iz okolice Buzeta,² antičkog *Piquentum*,³ ali su iz tehničkih razloga table sa fotografijama morale biti izostavljene. Zato se koristim mogućnošću da sada ponovo ukažem na taj spomenik, u kraćem tekstu, ali sa ilustrativnim materijalom.

Spomenik je pronađen slučajno, prilikom kopanja temelja za zgradu na katastarskoj čestici br. 38/1 i 38/3 (na novom snimku br. 2083), u srcu akropolnog buzetskog Starog Grada. Rovokopač je u jednom trenutku zahvatio blok od bijelog kamena s reljefnim ukrasom na tri strane. O tome je obaviještena ekipa povjesničara umjetnosti i arhitekata Centra za povijesne znanosti iz Zagreba, koja se, na čelu s dr. Đurđicom Cvitanović nalazila u Buzetu.⁴

Odmah je izvršena prva dokumentacija nalaza, i spomenik je prenesen u Muzejsku zbirku Narodnog sveučilišta »Augustin Vivoda«.⁵ Pregledom terena 22. 07. 1981. godine, dan nakon nalaza, i prema izjavama suradnika spomenutog Centra koji su pratili iskop nakon obavijesti o nalazu, ustanovljeno je da je spomenik pronađen u razini litice koja se u tom dijelu grada javlja na više mjesta oko 1,00 m ispod pločnika. Nije zamijećena nikakva zidna struktura u koju je spomenik možda mogao biti ugrađen, bilo u primarnoj ili u sekundarnoj upotrebi. Nije bilo tragova konstrukcija koje bi ukazivale na mogućnost da je spomenik bio »*in situ*«. Nije, štoviše, zamijećen nikakav drugi nalaz od značenja za arheološku evaluaciju spomenika (keramika, drugi kameni fragmenti ili sl.). Radovi na temeljima kuće su zatim pažljivo nastavljeni, ali bez ikakvih rezultata.

Kameni blok je prenesen u Muzejsku zbirku i očišćen od zemlje. Radi se o bloku veličine 82 × 47 × 47 cm od bijelog kristalastog vapnenca hrapave površine. Obraden je sa svih strana, ali mu je donji dio prelomljen: nedostaje vjerovatno oko 10—15 % visine. S tri bočne strane je ukrašen reljefnim figuralnim i vegetabilnim prikazima, dok su četvrta bočna strana i gornja površina glatke. Gornji rub je na sve četiri strane profiliran dvostrukom profilacijom (polukružnom i oštrom četvrtastom) koja je većim dijelom oštećena, dok su okomiti bridovi koji dijele bočne strane reljefa samo zaglađeni, bez izrazitog profila. U odnosu na taj rub, reljefna polja su lagano udubljena.

Prednja površina (sl. 1) je horizontalno postavljenim velikim akantusovim listom sa pet režnjeva podijeljena na dvije zone, dva polja: režnjevi su okrenuti dolje, tako da gornja strana lista čini postament za dvije figure u gor-

njem dijelu reljefnog polja. Na desnoj strani je figura jarca okrenutog ulijevo, koji se prednjim nogama propinje na stilizirani cvijet s izraženim uspravnim tučkom kojeg uokviruje pet manjih latica. Jarac je prikazan u profilu, ali tako da se sve četiri noge i dva roga vide u parovima u perspektivi. Tijelo mu je prekriveno fino izvedenim kovrdžavim runom. Nasuprot njemu, na lijevoj strani gornjeg polja je figura Silvana koji stoji, glavom okrenut udesno, prema jarcu. Ruke su mu iza leđa. Crte lica su dosta oštećene, ali se nazire strog izraz. Glava je obrasla u guste kovrdže, a poduža brada se spušta do prsiju, dok su mu na čelu dva lagano izvijena roga, gotovo identična jarčevim rogovima. Mišići nadlaktica, grudi i trbuha su razrađeni do najsitnijih detalja, ali prilično oštećeni. Itifaličnost je jasno vidljiva, ali je taj detalj tijela također prilično oštećen. Silvan ima kozje noge, tj. natkoljenice obrasle kovrdžavom dlakom, a potkoljenice završavaju kopitima umjesto stopala. Iza nogu je izvedena vitica koja izlazi iz akantusa iza figure Silvana, i dopire mu do visine pojasa. U gornjim uglovima ovog dijela polja, iza glava dviju figura, su dva stilizirana cvijeta koji se sastoje od velikog izduženog tučka na kojem je svrdlom naznačena granuloznost, i jedinstvene velike latice koja obuhvaća čitav tučak.

Ispod horizontalnog lista akantusa, koji ima funkciju postamenta figura, nalazi se skup od pet akantusovih listova u klasičnom kapitelskom rasporedu: dva veća dolje i tri manja lista iznad njih, u simetričnom rasporedu. Izvedeni su u srednje visokom reljefu s tragovima obrade svrdlom u gornjim detaljima. Donji dio listova nedostaje, uslijed oštećenosti čitavog donjeg dijela spomenika.

Desna strana spomenika (sl. 2) predstavlja jedinstvenu vegetabilnu kompoziciju koja je prilikom nalaza, odnosno vađenja, djelomično oštećena viljuškama rovokopača, koji je ostavio dvije duge i široke plosnate ogrebotine po visini reljefa, naročito u njegovom donjem dijelu. Osnovu kompozicije ovog polja predstavlja jedinstvena stabljika koja iz donjeg lijevog ugla teče prema gornjem desnom, a zatim zavija u lijevi gornji ugao i dolje do polovice visine polja. U donjem i srednjem dijelu stabljike se račvaju listovi akantusa, a na desnoj strani nekoliko listova djeteline kao da je ubačeno da površina ne ostane prazna. Pored listova djeteline je, vjerovatno sekundarno, urezana mala svastika. Listovi akantusa, čiji su detalji izvedeni svrdlom (naročito šupljine između režnjeva), se granaju i iz gornjeg dijela stabljike, na unutrašnjem zavoju u desnom uglu polja. Stabljika u lijevom uglu završava skupinom dugih i uskih listova masline s plodovima.

Površina na lijevoj strani spomenika je ispunjena reljefom (sl. 3) kojemu osnovu čini kompozicija lišća vinove loze, razmještene kao da skulptor nije želio ostaviti niti djelić prazne površine. Stabljika izvire iz donjeg lijevog ugla i višestruko zavija u obliku slova S, granajući lišće u raznim pravcima, i završavajući tik ispod gornje profilacije tankim viticama. U donjem lijevom dijelu polja je gola (muška?) figura prikazana s leđa: glava joj je okrenuta udesno i gore, te su vidljive oštećene crte lica u profilu. Kovrdžavost frizure i jake usne upućuju na određeni stupanj negroidnosti, ali oštećenje onemogućuje sigurnu determinaciju i objašnjenje. Desnom rukom je prihvatio jedan od dva grozda prema kojem mu je upravljen i pogled, dok lijevom drži jednu peteljku lista loze. Na leđima se jasno raspoznaju, unatoč oštećenju, dva mala

stilizirana krilca. Noge ispod potkoljenice nisu sačuvane. U gornjem lijevom uglu polja je gnijezdo s četiri mala ptića koji pružaju otvorene kljunove ulijevo gore prema lastavici koja jednom od njih dodaje u kljun zrno nekog ploda, stojeći na listu ispred gnijezda podignutih krila. Druga lastavica, raširenih krila, je prikazana u letu prema dolje u donjem desnom uglu polja, ali glava joj nije sačuvana zbog odlomljenog donjeg dijela čitavog bloka. Čitav okolni prostor oko ljudske i ptičjih figura je ispunjen viticama i lišćem vinove loze koja se grana u svim pravcima u ovisnosti od osnovne kompozicije koju čine ljudska figura i dvije ptičje epizode.

Ikonografija prednje strane spomenika već na prvi pogled nesporno upućuje na Silvanov krug štovanja, koji je vrlo rasprostranjen kod balkanskih Delmata. Nalazimo ga najčešće u vrlo rustičnim izvedbama u zaleđu dalmatinske obale i u jugozapadnoj Bosni.⁶ Kad je likovni prikaz sjedinjen s epigrafskim dijelom, uvijek susrećemo ilirsku onomastičku formulu.⁷ Ti su delmatski primjeri redovito koristili shemu tzv. *aegipana*, tj. prikaza Silvana s kozjim nogama, bradom i rogovima, koji u ruci drži siringu i pedum,⁸ dok je nasuprot tome, italski Silvan u pravom smislu redovito potpuno antropomorfan, a atribut mu je pedum i jedna šumska životinja.⁹ Delmatski Silvan se može izjednačiti s grčkim Panom, a tako ga starija literatura i naziva. Naš Silvan (*aegipan*) je bez uobičajenih atributa (siringa i pedum), ali uz njega stoji jarac, koji se također javlja na nekoliko delmatskih spomenika, iako nikad u tako naglašenom obliku.¹⁰ Životinja je najčešće, kako u grčkoj, tako i u italskoj varijanti, smještena uz noge Silvanu.¹¹ Njegov izraz lica, ukoliko smo ga uslijed oštećenja pravilno protumačili, također odudara od uobičajenih predstava Silvana — Pana kao dobroćudnog božanstva.¹²

Lijeva bočna strana, s figurom Genija koji bere grožđe, upućuje na Dionisov krug štovanja, i daje čitavom spomeniku određenu notu bukolichnosti.¹³ Nije rijedak niti sinkretizam tih dvaju rustičkih božanstava: Pan — Dionis odnosno Silvan — Liber.¹⁴ Reljef na ovoj bočnoj površini ima analogija i u samoj Istri, na spomeniku iz Poreča (u Zavičajnom muzeju Poreštine),¹⁵ koji na jednoj bočnoj strani ima reljef figure koja bere grožđe, a na drugoj reljef figure koja bere masline, u sličnoj izvedbi tehničkih detalja. Loza i maslina su u antičkoj Istri bile vrlo raširene poljoprivredne kulture, naročito njenog zapadnog obalnog dijela, a ulje i vino se izvozilo u susjedne regije morskim i kopnenim putevima.¹⁶ Masline su uspijevale i u ovom unutrašnjem dijelu Istre, iako ne u takvom obimu kao uz obalu, gdje je klima daleko povoljnija. I desna bočna strana spomenika, uz klasični prikaz akantusa, nosi elemente te lokalne flore: masline i djeteline.

Funkcija spomenika se može, s obzirom na ikonografiju i dispoziciju dekoracije, samo naslutiti. Moramo ga svakako uvrstiti u kategoriju votivnih spomenika, jer je očito da treba potpuno isključiti svaku sepulkralnu komponentu. Glatka, neukrašena četvrta bočna strana ukazuje na smještaj spomenika uz neku zidnu stijenu, dok je na gornjoj glatkoj površini bio položen neki drugi element koji je upotpunjavao cjelinu votivnog ili dekorativnog karaktera (stup, skulptura ili sl.). S obzirom da je spomenik pronađen na području akropolnog Starog Grada, nije vjerojatno da je blok dovučen iz podnožja, gdje su na položaju Fontana nađeni svi ostali poznati antički spomenici Buzeta.¹⁷

Već i iz letimičnog pregleda repertoara ikonografije i tehnike izrade tih pikventinskih spomenika, jasno je da se dosad poznati reljefi u potpunosti uklapaju u akvilejski umjetnički krug, što je razumljivo i stoga što je administrativno ovo područje pripadalo tergestinskom ageru,¹⁸ a to znači da je bilo veoma blisko centru u Aquileji. Snažna umjetnička aktivnost koja je zračila iz tog grada je utjecala više na poluurbane centre u unutrašnjosti sjevernog dijela Istre nego na dvije obalne kolonije — *Pola* i *Parentium* — koje su bile otvorenije vanjskim utjecajima koji su dolazili pomorskim putevima iz Italije, Dalmacije i sa Istoka.¹⁹ Buzetska kotlina, koja je cestama bila povezana u dva smjera: prema istoku preko Učke s Kvarnerom i Pulom, prema sjeveru s kolonijama *Tergeste* i *Aquileia*,²⁰ je gravitirala — u prirodno-geografskom, pravno-političkom, ekonomskom i kulturnom pogledu — upravo u ovom posljednjem smjeru, prema sjeverozapadu.

Usporedbom čitave zbirke pikventinskih kamenih spomenika s ovim novim doprinosom tom fondu, jasno se vidi da se ovaj potonji uopće ne uklapa u akvilejski krug. Elementi koji ga pomalo uz njega mogu vezati jesu ponajprije fina modelacija vegetabilnog ukrasa (lišće vinove loze, masline, akantusa), koja je kudikamo izražajnija nego na reljefu porečkog cippusa. Dok su životinjske figure svakako modelirane uz poznavanje akvilejskih predložaka (koji su uostalom bili poznati i u drugim, pogotovo istočnim centrima skulptorske aktivnosti), dotle ljudski likovi odudaraju od sjevernoitalskog repertoara. Kombinacija figuralnog i vegetabilnog nije tako česta u ovim krajevima, barem ne s takvim intenzitetom kakvim imamo pred sobom na buzetskom cippusu. Drugi, i možda važniji faktor je prisustvo Silvana u tzv. delmatskoj, arkadijskoj interpretaciji (*aegipan* — s kozjim nogama, rogovima i bradom), dok se u italjskoj verziji (srećemo je na nekoliko figuralnim spomenika u Puli, Trstu i Aquileji), on prikazuje uvijek u potpunosti antropomorfnu, s jarcem ili kozom kao atributom pored nogu. Iz sjevernojadranskog područja nije dosada poznat niti jedan primjer delmatskog Silvana (najsjeverniji se javlja u okolici Zadra),²¹ i gotovo možemo reći da je kult Silvana u Istri bio vrlo slabo uvriježen.

Općenito uzevši, taj delmatski (grčki, arkadijski) tip Pana — Silvana je vrlo rijedak i na Apeninskom poluotoku. Poznati su neki reljefni prikazi na spomenicima u okolici Rima, među njima reljef na kamenom postolju u *Villa Borghese*²² i *Villa Albani*,²³ datirani u kasnohelenističko doba i pod izrazitim utjecajem Istoka. Na Balkanu je izvan delmatskog područja takva shema Pana s kozjim nogama i bradom rijetka: u Beogradu se čuva reljef Pana i Nimfi iz Stobija,²⁴ kod kojeg je već zbog blizine grčkog utjecaja jasno da se mora povezivati s klasičnim umjetničkim i ikonografskim strujama.²⁵ Nekoliko spomenika tog bukoličkog kruga je poznato i iz Male Azije, iz Afrodizije i s lokaliteta Hacimköy u Anatoliji.²⁶

Ovim letimičnim pregledom mogućih tipova, te pravcem širenja Silvanovih prikaza u spomenute dvije varijante, možemo možda naslutiti mjesto i vrijeme nastanka buzetskog spomenika. Bit će najvjerojatnije da je nastao u prvoj polovici I. st. n. e. Bogata upotreba svrdla u obradi dubokih detalja površine bi možda govorila u prilog kasnijoj dataciji, ali se slični tretman upravo motiva vinove loze i grozdova javlja na jednoj ari iz padanske nizine, koja se čuva u muzeju u Bergamu,²⁷ gdje taj motiv predstavlja sekundarno polje kruž-

ne are kojoj su na prednjoj strani izvedeni portreti pokojnog para od kojih se frizura žene bez dvoumljenja može smjestiti u drugi i treći decenij I. st. n. e.²⁸

Pitanje mjesta nastanka spomenika mora zasada ostati otvoreno s dvije mogućnosti. Sjeverna Italija je nekako razumljivije područje iz kojeg je kameni blok mogao biti dopremljen u *Piquentum*. Takva bi mogućnost obuhvaćala gradove s visokom kulturom u padanskoj nizini (*Transpadana* i *Cispadana*) u kojima je cvjetao i kamenorezački obrt²⁹ s bogatom produkcijom nadgrobnih spomenika (sarkofaga, stela, ara i sl.). Drugi smjer kojim možemo povezati buzetski reljef s klasičnim umjetničkim tokovima je jugoistočni, preko Balkanskog poluotoka ili duž Jadrana prema klasičnoj Grčkoj. Ova je hipoteza ipak manje vjerovatna već i zbog mnogih elemenata koji se lakše i logičnije mogu povezati s Italijom *Septentrionalis*.

¹ R. Matijašić, Piquentinski skulptorski krug, U povodu jednog novog nalaza u Buzetu, *Buzetski zbornik* 6, 1982, 133—145; uz tekst nije tiskana niti jedna fotografija, čime je izostavljena bitna komponenta članka; pored toga, u tekstu se potkralo mnogo tiskarskih grešaka, naročito u bilješkama.

² Gotovo sve spomenike koji se danas čuvaju u lapidariju buzetske Muzejske zbirke je obradila V. Jurkić Girardi, *Monumenti romani sul territorio di Pinguente e Rozzo, Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno* 8, 1977—78, 11—30.

³ Općenito o antičkom Buzetu (*Piquentum*) vidi kod A. Degrassi, *Il confine nord-orientale dell'Italia Romana*, *Dissertationes Bernenses* I, 6, 1954, 76 i 81; S. Mlakar, *Die Römer in Istrien*, *Kulturhistorische Denkmäler in Istrien* 5, 1966, 38—39.

⁴ Članovima ekipe, a naročito dr Cvitanović, upućujemo našu posebnu zahvalnost za brzu akciju za spašavanje spomenika i njegov smještaj u Muzejsku zbirku, a kolegi Zoranu Kulundžiću za izradu fotografija.

⁵ Prof. Mariji Ugrin dugujemo zahvalnost za susretljivost koju je pokazala u vezi sa dozvolom za objavljivanje spomenika.

⁶ Osnovnu literaturu u bilo kakvom razmatranju ikonografije Silvana na balkanskom području predstavlja rad D. Rendić Miočevića, *Ilirske pretstave Silvana na kulturnim slikama s područja Dalmata, Glasnik Zemaljskog muzeja* 10, 1955, 5—40, a tome treba pridodati: V. Paškvalin, *Kultovi u antičko doba na području BiH*, *GZM* 18, 1963, 127—153, id., *Reljef Silvana i nimfi*, *GZM* 19, 1964, 151—155; I. Čremošnik, *Reljef Silvana i*

Nimfa iz Založja (Bihać), *GZM* 11, 1956, 111—126; Ž. Raknić, *Kulturna slika Silvana s područja Liburna, Diadora* 3, 1956, 85—90; E. Imamović, *Antički kulturni i votivni spomenici na području BiH, Sarajevo* 1977; M. Zaninović, *Tri antička reljefa sa Hvara, Opuscula Archaeologica* 6, 1966, 15—24.

⁷ E. Imamović, o. c., kat. br. 27, 36; D. Rendić Miočević, o. c., T. I, 3, II, 1; o ilirskoj onomastičkoj formuli kod Histra vidi u najnovijem radu istog autora Neke karakteristike histarske onomastike, *Histria Historica* sv. 4/2, 1981 (1983), 67—76.

⁸ D. Rendić Miočević, o. c. (*Ilirske pretstave Silvana...*), 11—12.

⁹ V. Jurkić Girardi, o. c., 20—21; V. S. M. Scrinari, *Sculture Romane di Aquileia*, Roma 1972, kat. br. 566 i 615.

¹⁰ E. Imamović, o. c., kat. br. 22.

¹¹ D. Rendić Miočević, o. c., T. I, 1, T. III, 1; E. Imamović, o. c., kat. br. 19, 21, 22, 28, 32; M. Zaninović, o. c., Tab. I, Tab. III.

¹² D. Rendić Miočević, o. c., 16—20; V. Jurkić Girardi, o. c., 20—21.

¹³ Kao i na još nekim spomenicima iz buzetske zbirke kamenih spomenika.

¹⁴ Sinkretizam je česta pojava u nižem rimskom Pantheonu, vidi npr. N. Cambi, *Silvan-Atis*, primjer kulturnog sinkretizma, *Diadora* 4, 1968, 131—142.

¹⁵ Spomenik je pronađen na području episkopija u Poreču, epigrafski dio je objelodanjen u *Inscriptiones Italiae* 10, f. 2 (Parentium), a spomenik je reproduciran u Š. Mlakar, o. c., Tab. V, 1—3.

¹⁶ O nekim antičkim postrojenjima za preradu maslina vidi R. Matijašić, *Roman Rural Architecture on the territory of Colonia Iulia Pola, American Journal of Archaeology* 86, 1, 1982, 53—64; o iz-

vozu iz Istre vidi S. Panciera, *Vita economica di Aquileia in età romana*, Associazione nazionale per Aquileia, Quaderno n. 4, 1957; M. Callender, *Roman Amphorae, With Index of Stamps*, Oxford University Press, 1965, str. 103, 302; R. Egger, *Der Lebensmittelimport aus Italien auf den Magdalensberg, Carinthia I*, 159, 1969, 410—416.

¹⁷ V. Jurkić Girardi, o. c.

¹⁸ L. Margetić, *Accenni ai confini augustei del territorio tergestino, Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno* 10, 1979—1980, 75—101.

¹⁹ U kamenom skulptornom repertoaru spomenika s područja kolonija Pola i Parentium je vrlo jak utjecaj prekomorskih krajeva, koji se manifestira u ikonografiji, tehnicima i obliku spomenika, što je sve ovisilo o ukusu i kulturnoj razini naručilaca. O tome vidi M. Zaninović, *Marginalije o pučanstvu antičke Istre, Materijali Povijesnog društva Istre* 1, Pula 1977, 23—25.

²⁰ Literatura o cestama antičke Istre nije suviše obimna: A. Sonje, *Putevi i komunikacije u praistoriji i antici na području Poreštine i njihov odnos prema ostalim prometnicama u Istri, Materijali SADJ* 17 (Putevi i komunikacije u antici), 1980, 123—132; L. Bosio, *Itinerari e strade della Venetia romana*, Padova 1970, 201—211; B. Valušek, *Pregled antičkih komunikacija na području Učke, Dometi* 5, 1981, 67.

²¹ Ž. Raknić, o. c., 1. c.

²² H. v. Hesberg, *Einige Statuen mit bukolischer Bedeutung in Rom, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen*

Instituts (MDAI), Römische Abteilung, 86, 1979, str. 300, Tab. 64 (1, 2).

²³ H. Blanck, *Eine Rundara in Amelia, MDAI* 76, 1969, 174—182, Tab. 58, 59, 60.

²⁴ V. R. Petković, *Antičke skulpture iz Stobia, Starinar* 3 serija, knj. 12, 1937, str. 13; isto u M. Grbić, *Odabrana grčka i rimska plastika u Narodnom muzeju u Beogradu*, Posebna izdanja SAN, knj. 322, Beograd 1958, Tab. 19.

²⁵ M. C. Sturgeon, *The Reliefs on the Theater of Dionysos in Athens, American Journal of Archaeology* 81, 1, 1977, str. 37, sl. 3.

²⁶ M. J. Mellink, *Archaeology in Asia Minor, American Journal of Archaeology* 72, 2, 1968, 125—147, tab. 55, sl. 6; id. *American Journal of Archaeology* 74, 2, 1970, 157—178, tab. 48, sl. 40.

²⁷ H. Gabelmann, *Oberitalische Rundaltäre, MDAI* 75, 1968, 87—105, tab. 24 (3, 4).

²⁸ K. P. Erhart, *A portrait of Antonia Minor in the Fogg Art Museum, American Journal of Archaeology* 82, 2, 1978, 194, sl. 7; V. Galliazzo, *Sculture greche e romane del Museo Civico di Vicenza, Collezioni e Musei archeologici del Veneto, Treviso* 1976, 113—116; E. Camporini, *Corpus Signorum Imperii Romani, Italia, Regio XI, Mediolanum — Comum*, f. 1, Milano 1979, br. 75.

²⁹ F. Rebecchi, *Sarcofagi cispadani di età imperiale romana, Ricerche sulla decorazione figurata, sulla produzione e sul loro commercio, MDAI* 84, 1977, 107—159, tab. 54—80.

IL SILVANO DI PINGUENTE UN NUOVO RITROVAMENTO DALL'ISTRIA SETTENTRIONALE

Riassunto

Nell'estate del 1981 venne scoperto a Pinguente, nella Città vecchia, un blocco di calcare con rilievi su tre lati. Il ritrovamento fortuito avvenne sulle particelle catastali 38/1 e 38/3, durante i lavori di scavo per le fondamenta di una casa d'abitazione. La macchina scavatrice ha riportato alla luce un blocco di pietra bianca, ed è uscita subito sul posto dott. Đurdica Cvitanović dell'Istituto di storia dell'arte dell'Università di Zagabria, che stava svolgendo delle ricerche con un'equipe di studenti a Pinguente. La pietra è stata subito trasportata al Museo di Pinguente, dove abbiamo potuto esaminarla il giorno dopo il ritrovamento. Dal esame del monumento e del sito di ritrovamento abbiamo potuto constatare che non c'erano alcune tracce di costruzioni, muri o pavimenti, e che il blocco non era impiegato in posizione secondaria come materiale edilizio, ma probabilmente abbandonato sulla roccia viva. Non c'erano neppure tracce di materiale archeologico minuto (ceramica o simile).

Sl. 1: Buzet, spomenik pronađen 1981. godine na Starom gradu, prednja strana.

Fig. 1: Pingvente, monumento rinvenuto nel 1981 nella Città vecchia, superficie anteriore.

Sl. 2: Reljef na desnoj strani.

Fig. 2: Rilievo sulla superficie destra.

Sl. 3: Reljef na lijevoj strani.

Fig. 3: Rilievo sulla superficie sinistra.

I lavori di scavo sono poi proseguiti sotto un costante controllo, ma non è stato notato nulla d'importante per una valutazione archeologica del monumento.

Il blocco, esaminato al Museo, presenta le seguenti caratteristiche: calcare cristallino bianco, dalla superficie ruvida, dimensioni $82 \times 47 \times 47$ cm; è lavorato da tutti i lati, ma manca il lato inferiore e con ciò circa il 10—15% dell'altezza; è decorato su tre dei quattro lati con motivi figurati e floreali, mentre il quarto lato e la superficie superiore sono lisce. L'orlo superiore è profilato a listello liscio e gola diritta, mentre i spigoli verticali presentano soltanto un listello liscio.

La superficie anteriore (Fig. 1) presenta due zone, divise da una foglia d'acanto a cinque lobi sistemata orizzontalmente. I lobi guardano in giù, così che la parte liscia fa da postamento alle due figure nella parte superiore del rilievo. Sulla destra vi è la figura d'un caprone che si sorregge con le zampe anteriori su un fiore stilizzato, in profilo a sinistra. Sulla sinistra vi è la figura di Silvano, raffigurato con le mani dietro la schiena, con l'espressione del viso piuttosto severa. La testa è coperta da una folta chioma e da una barba lunga. Dalla fronte gli sporgono due corna. I muscoli del torso sono resi in tutti i particolari anatomici. Le sue zampe sono quelle di capra, cioè coperte da riccioli e con zoccoli equini. Nei due angoli superiori del rilievo vi sono due fiori stilizzati. Sotto la foglia d'acanto orizzontale ci sono cinque foglie d'acanto disposte in due ordini come su un capitello: due maggiori sotto e tre minori sopra.

Il lato destro (Fig. 2) presenta un'organica composizione floreale, danneggiata dal buldozer che ha lasciato due lunghe e larghe striscie. La composizione floreale ci basa su una linea che va dall'angolo inferiore sinistro a quello superiore destro, poi gira a sinistra ed in giù fino al centro del rilievo. Da questa linea base si diforcano foglie d'acanto nella parte inferiore, foglie d'ulivo con olivi nella parte superiore, mentre i spazi vuoti sono riempiti da foglie di trifoglio.

Il lato sinistro (Fig. 3) è completamente riempito da un rilievo che consiste di foglie di vite disposte in modo da far pensare ad un horror vacui. La pianta spunta dall'angolo sinistro inferiore, e, ramificandosi in tutte le direzioni, finisce sotto la profilazione dell'orlo superiore. Nella parte inferiore sinistra del rilievo vi è una figura (maschile?), raffigurata con alette sul dorso. La sua testa è volta a destra, verso l'angolo superiore del rilievo, e sono visibili i tratti fisionomici (negroidi?) del viso danneggiato. Con la mano sinistra tiene una foglia di vite, mentre con quella destra sorregge un grappolo d'uva. Nell'angolo superiore sinistro c'è un nido con quattro uccellini ai quali la rondine madre porge un chicco d'uva. Un'altra rondine è raffigurata in volo nella parte inferiore destra del rilievo.

L'iconografia del rilievo anteriore del blocco ci fa pensare al culto di Silvano, molto diffuso nell'area dei Delmati. Lo troviamo su rilievi del entroterra dalmato e della Bosnia sudoccidentale. Quando vi appaiono iscrizioni collegate alle rappresentazioni iconografiche, appare sempre l'onomastica illirica. Queste raffigurazioni usano sempre lo schema Aegipan, del tipo greco, cioè con le zampe di capra, con le corna e la barba. Nello schema italico questi elementi sono, dall'altro canto, sempre assenti, ma vi appare la figura di un'animale come segno di riconoscimento. La nostra figura è senza gli attributi usuali (siringe e pedum), ma il caprone, le zampe, le corna e la barba lo identificano in modo inequivocabile.

Il rilievo di sinistra, col Genio che vendemmia, dà all'insieme una nota bucolica, dionisiaca. Non è per niente strano un sincretismo del tipo Pan — Dionisio, ovvero Silvano — Libero. Un rilievo simile, con una scena di vendemmia, e una di raccolta di olive, si trova nel Museo di Parenzo, ed ha dei dettagli tecnici molto simili.

La funzione del monumento si può soltanto presumere. È certamente di carattere votivo, poichè non ci sono elementi sepolcrali o dedicati. Era prevista una sistemazione tale da nascondere la superficie posteriore (in nicchia oppure accanto ad un muro), mentre la superficie superiore doveva essere la base di qualche altro elemento (colonna o scultura). Era probabilmente impiegato in qualche costruzione della città vecchia di Pinguente, l'antica Piquentum, poichè non è verosimile un suo trasferimento dalla necropoli di Fontana ai piedi del monte sul quale sorgeva la città.

Già da un'analisi superficiale dei monumenti sepolcrali nel pinguentino si vede l'influsso dell'arte aquileiese, poichè appaiono gli stessi motivi e le stesse tecniche. L'area pinguentina apparteneva all'agro tergestino, e l'influsso è logico. Mentre Pola e Parenzo erano molto più aperte agli influssi orientali e italici, le aree interne

dell'Istria settentrionale erano isolate e sottoposte ad influssi soltanto sporadici. Dal confronto di questo nuovo apporto sculturale al repertorio pinguentino con i monumenti sepolcrali di Fontana sotto Pingente, è chiaro che si tratta di due tipi diversi di modellazione, trattamento del materiale e dei motivi. Diversa è anche la pietra utilizzata, come anche il tipo iconografico di Selvano, che in Italia non appare mai di tipo greco. Esistono soltanto alcuni esemplari di questo tipo, nella Villa Borghese e nella Villa Albano di Roma, che sono ambedue di chiara provenienza orientale. Anche nei Balcani il tipo è abbastanza raro fuori dell'area dei Delmati: un rilievo nel Museo Nazionale di Belgrado proviene da Stobi, città politicamente e culturalmente greca della Macedonia. Non si hanno esempi di rilievi col tipo »delmatico« a nord di Zara, e si può affermare che il suo culto non era in Istria molto diffuso.

Il nostro nuovo contributo alla conoscenza della scultura nell'area nordistriana proviene probabilmente da qualche officina norditalica del I sec. d. C. È molto meno probabile una provenienza orientale, attraverso i Balcani, oppure lungo la costa orientale dell'Adriatico.

Una nota ancora a mezza pagina. La prima parte del testo è stata rivista e corretta in base alle osservazioni di alcuni colleghi. In particolare, ho tenuto conto delle osservazioni di G. De Santis, che ha segnalato alcune inesattezze e ha suggerito alcune modifiche. Le modifiche sono state apportate nel testo e sono indicate con asterisco (*).

Il tipo delimitato da una linea curva e una linea retta è presente in alcune composizioni fittorie. L'elemento curvo è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie. L'elemento retto è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie.

Il tipo delimitato da una linea curva e una linea retta è presente in alcune composizioni fittorie. L'elemento curvo è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie. L'elemento retto è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie.

L'elemento delimitato da una linea curva e una linea retta è presente in alcune composizioni fittorie. L'elemento curvo è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie. L'elemento retto è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie.

Il rilievo di Selvano, col tipo delimitato da una linea curva e una linea retta, è presente in alcune composizioni fittorie. L'elemento curvo è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie. L'elemento retto è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie.

La funzione del monumento è poco solitamente presente. Il carattere di carattere è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie. L'elemento curvo è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie. L'elemento retto è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie.

Cio da un'analisi superficiale dei monumenti sepolcrali nel territorio di Selvano e in alcune composizioni fittorie. L'elemento curvo è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie. L'elemento retto è presente in alcune composizioni fittorie e in alcune composizioni fittorie.